

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

STATUTORY SUPPORT OF ECONOMIC CRIME PREVENTION IN EUROPEAN COUNTRIES

Вітюк І.А., аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України

У статті визначено, що правова система Європейського Союзу (ЄС) щодо запобігання злочинності у сфері економіки – цілісна структурно впорядкована кримінологічна система за допомогою норм і принципів міжнародного права, права ЄС та інших правових засобів стійкої взаємодії суб'єктів щодо запобігання, виявлення та припинення злочинів у сфері економіки й забезпечення правопорядку. Характерними структурними частинами такої кримінологічної системи є: інституційна: елементами запобігання злочинності у сфері економіки є не тільки такі суб'єкти як держави, а й міждержавні організації – Європейські Співтовариства; кримінологічна правосуб'єктність держав-учасниць є більш вузькою, ніж учасниць інших міждержавних організацій; міжнародною правосуб'єктністю запобігання наділені і Європейські правоохоронні структури; функційна: здійснення Європарламентом правотворчої діяльності; здійснення функцій судочинства Судом Європейських Співтовариств аналогічних до здійснення функцій конституційними та вищими судовими органами загальної юрисдикції держав-учасниць; наявність органів і підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю в кожній державі-члені ЄС; нормативна: базисом кримінологічної діяльності ЄС є правові норми, які об'єктивуються як у джерелах права Співтовариств, так і ЄС в цілому, та незважаючи на гетерогенність ЄС, мають об'єднуючий характер для досягнення кримінологічних цілей; багатоманітність форм права та значна уніфікація і кримінологічному регулюванні; головними напрямками правового забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи є: рішення Конгресів ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя; стратегії, програми з протидії злочинності; загальноєвропейське кримінальне законодавство як основа гармонізації національного кримінального законодавства держав континентальної Європи; рішення Суду Європейських співтовариств та Суду I інстанції.

Ключові слова: запобігання, злочинність, європейські стандарти, Європейський Союз, нормативно-правове забезпечення, економічна безпека, фінансова безпека, закон, декларація, органи правопорядку, концепція, стратегія.

The article defines that the legal system of the European Union (EU) regarding the prevention of crime in the economic sphere is an integral structurally ordered criminological system with the help of norms and principles of international law, EU law and other legal means of sustainable interaction of subjects to prevent, detect and stop crimes in the field of economy and law enforcement. The characteristic structural parts of such a criminological system are: institutional: the elements of crime prevention in the economic sphere are not only subjects such as states, but also interstate organizations - the European Communities; the criminological legal personality of member states is narrower than that of members of other intergovernmental organizations; European law enforcement structures also have the international legal personality of prevention; functional: implementation of law-making activities by the European Parliament; the exercise of judicial functions by the Court of the European Communities similar to the exercise of functions by the constitutional and higher judicial bodies of general jurisdiction of the participating states; availability of bodies and units for combating economic crime in each EU member state; normative: the basis of the criminological activity of the EU is the legal norms, which are objectified both in the sources of the law of the Communities and the EU as a whole, and despite the heterogeneity of the EU, have a unifying character for the achievement of criminological goals; multifaceted forms of law and significant unification of criminological regulation; the main areas of legal support for the prevention of crime in the economic sphere in European countries are: the decisions of the UN Congresses on the prevention of crime and criminal justice; strategies, programs to combat crime; pan-European criminal legislation as a basis for harmonization of national criminal legislation of continental European states; decisions of the Court of the European Communities and the Court of First Instance.

Key words: prevention, crime, European standards, European Union, normative legal support, economic security, financial security, law, declaration, law enforcement agencies, concept, strategy.

Сучасні міжнародні відносини характеризуються активізацією інтеграційних процесів. Так, на початку ХХІ ст. економічні відносини у світі розвиваються під впливом глобалізаційних, інтеграційних процесів й збільшення кількості міжнародних інституцій, які не тільки зумовили розвиток економічних відносин у країнах Європи, а й стали імпульсом для використання новітніх технологій у кримінальній протиправній діяльності.

У такій ситуації, наявні на тепер численні проблеми запобігання злочинності досягли нового рівня, сталося переосмислення загроз, що постали перед суспільством, – вони вже сприймаються інакше, ніж ще в недалекому минулому. Тому, одними з визначальних факторів, що надають стабільності функціонуванню і розвитку ЄС, є його правова організація що, становить якісно нову форму перш за все економічної інтеграції держав, за рівнем якої у світі їй немає аналогів, а також кримінологічна безпека – стан, за якого надійно захищено економічні інтереси країн-членів ЄС, до мінімуму знижено реальні та потенційні кримінальні економічні загрози й достатньо забезпечуються можливості економічного розвитку особи, держави та ЄС.

Забезпечення кримінологічної безпеки у сфері економіки країн Європи є правоохоронним пріоритетом, який характеризується внутрішніми і зовнішніми чинниками успішної,

прогресивної європейської економічної інтеграції, створенням ефективної правової основи регулювання відносин ЄС з іншими суб'єктами міжнародного права. Отже, дослідження ролі та місця правопорядку ЄС в регулюванні економічних відносин є важливим як для вітчизняної правової науки, так і міжнародно-правової практики України.

Якщо говорити, про незасвоєні уроки реформ кримінальної юстиції України слід визнати, що одним із важливих чинників, які негативно впливали на її підготовку та реалізацію є ігнорування як зарубіжної, так і вітчизняної науки. Яскравим прикладом для цього є те, що в Україні практично зведено нанівець вивчення кримінології в закладах вищої освіти. Нині лише один навчальний заклад України (Національна академія внутрішніх справ) має профільні кафедри. Також в Україні відсутня профільна наукова установа, яка має своїм завданням вивчення та прогнозування злочинності в Україні. Тому вивчення зарубіжного досвіду правового забезпечення запобігання злочинності є необхідним й актуальним.

Створюючи міжнародні норми права, держави погоджують спільні інтереси, а також формують їх у відповідності з основними принципами міжнародного права. Як стверджує Л. А. Луць: «...такий особливий порядок нормотворення сприяє тому, що норми міжнародного

права мають загальнодемократичний характер і відповідають інтересам більшості держав. У разі неприйняття державою договору вона вправі відмовитися від участі у створенні міжнародного договору. Особливим є й порядок застосування заходів примусу до учасників міжнародно-правових відносин. Ці заходи застосовуються самими суб'єктами міжнародного права (як правило, державами) на основі норм міжнародного права у межах міжнародних договорів. Особливість проявляється і у використанні зовнішніх форм права. Основними джерелами міжнародного права визнаються міжнародно-правові договори та правові звичаї, хоча використовуються й інші джерела права» [1].

У цьому аспекті варто наголосити, що правова держава передбачає проведення внутрішньої і зовнішньої політики лише на підставі законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих у визначений у конкретній країні спосіб. Це ж стосується сфери правоохоронної діяльності, яка реалізується на демократичних засадах відповідно до чинного законодавства і норм, що регулюють відповідні правовідносини між її учасниками (органами поліції, прокуратури, суду, іншими органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими громадянами). Тому якими б не були розвиненими і прогресивними на певний етап історичного розвитку теоретичні напрацювання у сфері запобігання і протидії злочинності, без їх нормативного оформлення вони є малоефективними для реального скорочення злочинності [2].

Право ЄС складається як з міжнародно-правових норм та принципів у сфері співробітництва держав-учасниць, так і з норм та принципів «права Співтовариств» (ця група норм отримала у договорі про ЄС назву «*acquis communautaire*»). Цей термін використовується у праві Євросоюзу для визначення сукупності норм, судових рішень, доктринальних понять тощо, які виникли за час існування європейських інтеграційних організацій і мають сприйматися країнами – претендентами на вступ до Євросоюзу беззастережно [3, с. 74].

Норми права Євросоюзу створюються в результаті взаємоузгодження волі держав-учасниць та нормотворчої діяльності інститутів Союзу. Функціонування у межах системи права елементів міжнародного та національного права, а також гетерогенність структури ЄС впливає на структуру та ієрархію норм права. З позицій умов, порядку формування та місця в ієрархії всі норми поділяються на три, хоч і не зовсім рівні за обсягом та значимістю, групи: 1) норми первинного права, закріплені в установчих договорах (та у тих конвенціях, якими вносились зміни до них), які утворюють основу, підбуну до національного конституційного права; 2) норми вторинного права – формуються на базі первинних, створюються інститутами Євросоюзу і мають верховенство щодо національного права, пряму дію, характеризуються інтегрованістю у національне право та захистом; 3) третинне (додашкове) – норми права, джерелами яких є інші акти (угоди та конвенції, що укладаються державами-учасницями з метою реалізації приписів установчих договорів) [4, с. 97–98].

На сьогодні країни ЄС стурбовані не лише військовою загрозою, а й економічною безпекою на базі співробітництва, тобто прагнуть забезпечити внутрішньо-економічну стабільність та досягти більш стійкого економічного процвітання. Кожна країна ЄС прагне до створення й розширення зон економічної безпеки, де можливе всебічне та безперешкодне співробітництво. Саме ці прагнення призводять до розширення та набуття міжнародних організацій вагомому значення в сфері світової економіки, які регулюють міжнародні відносини. Принципи міжнародної економічної безпеки повинні гарантувати кожній державі захист її законних прав. Однак економічна безпека будь-

якої країни одержує в умовах міжнародної економічної взаємозалежності нові виміри, їх непросто прийняти, ще складніше, дотримуватися в конкретній політиці, «відкриваючи» народне господарство незнайомому світові конкурентних ринкових відносин. Економічна безпека держави поділяється на два рівні: макрорівень (економічна безпека держави); мікрорівень (економічна безпека суб'єктів господарювання) [5, с. 6].

По-перше, у контексті правового забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи варто звернути увагу на реалізацію рішень Конгресів ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя, а також на стратегії і програми з протидії злочинності.

Прийняті рішення Конгресів іменуються Конвенціями – міжнародні акти, що становлять правову основу співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю. Такі нормативно-правові акти можуть стосуватися загальних питань боротьби зі злочинністю (Конвенція про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах, 1993), окремих (Конвенція про відмивання, пошук та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990, Європейська конвенція про злочини щодо культурних цінностей, 1985), цільових питань (Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах, 1959, Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах, 1972) й особливостей виконання судових рішень (Конвенція про передачу засуджених осіб, 1983) [6].

Конгрес ООН щодо попередження злочинності є найбільшою у світі та найбільш різноплановою нарадою представників урядів, громадянського суспільства, наукових кіл та експертів з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Вони впливають на політику в галузі кримінального правосуддя та сприяють розширенню міжнародного співробітництва у сфері економіки.

По-друге, стандарти кримінологічного забезпечення економічної безпеки знаходять свій безпосередній вияв у сформованих стратегіях і програмах з протидії злочинності. Їх розробка й формування здійснювалися з обов'язковим урахуванням Рекомендацій РЄ № R/96/8 від 1999 р. «Політика боротьби із злочинністю в Європі, що змінюється» рекомендації Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя й відповідних декларацій, ухвалених за їх результатами [7; 8, с. 130]. Відповідно цих рекомендацій, Комітет міністрів рекомендує урядам держав-членів керуватися своєю політикою, законодавством та практикою щодо реагування на сучасні проблеми економічної злочинності, з урахуванням таких настанов.

I. Щодо внутрішньої реакції на економічні злочини: заходи з протидії економічним злочинам повинні бути ужиті для того, щоб зробити систему кримінального правосуддя такою, що більше за все годиться для ефективного вирішення складних бізнес-операцій із приховування економічних злочинів або для ефективної протидії самим економічним злочинам (п. 12); діапазон санкцій стосовно осіб, засуджених за економічні злочини, повинен передбачати позбавлення права на заняття певною господарською діяльністю за певний період часу (п. 19); законодавством мають бути регламентовані положення щодо відповідальності юридичних осіб за вчинення кримінальних злочинів або інших заходів, які мають аналогічні наслідки (п. 20); відмивання грошей повинно бути визнано злочином, і законодавством має бути передбачено розшук, вилучення та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (п. 27).

II. Щодо міжнародного реагування на економічні злочини уряди повинні дотримуватись таких вимог: покращити, наскільки це можливо, їх ратифікаційну позицію

стосовно Європейських конвенцій про екстрадицію (ETS № 24) та взаємодопомогу у кримінальних справах (ETS № 30), їх додаткових протоколів (ETS № 86, 98 та 99), додаткового Протоколу до Європейської конвенції про інформацію про закордонне право (ETS № 97), а також до Конвенції про передачу засуджених осіб (ETS № 112) та Конвенції про відмовлення, розшук, арешт та конфіскацію доходів, здобутих злочинним шляхом (ETS № 141) (п. 29); європейські стандарти повинні бути прийняті щодо взаємної правової допомоги, пов'язаної з використанням конфіденційних даних (п. 33); беручи до уваги існуючі структури для співробітництва в поліції, слід передбачити методи для кращої координації поліцейських колективів, які працюють разом за кордоном у розслідуванні тих чи інших справ (п. 36); міжнародну адміністративну допомогу слід надавати національним контролюючим органам, які мають юрисдикцію у сферах, близьких до економічної злочинності (п. 39); різниці між національними правилами, що регулюють банківську таємницю, не повинні перешкоджати ефективному міжнародному співробітництву у боротьбі з економічною та організованою злочинністю (п. 41) [7].

З урахуванням міжнародних стандартів кримінологічного забезпечення економічної безпеки органи ЄС, відзначаючи серйозну й усе більше зростаючу загрозу міжнародної організованої злочинності, насамперед економічної, самому існуванню ЄС, ухвалили низку законодавчих актів, спрямованих на боротьбу з корупцією в приватному секторі економіки, відмиванням грошей, незаконною інсайдерською діяльністю та шахрайством, поставивши знак рівності між фінансовою й економічною злочинністю. Вказані нормативи знаходять також своє втілення і в окремих міжнародних стандартах, розроблених Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) [9].

У руслі формування міжнародних стандартів кримінологічного забезпечення економічної безпеки 8 листопада 1990 р. була ухвалена Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Згідно з цією Конвенцією держави-члени Ради Європи та інші держави, які її підписали, будучи переконаними в необхідності проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства, вважаючи, що боротьба з тяжкими економічними злочинами, що стали зростаючою міжнародною проблемою, вимагає застосування сучасних та ефективних методів на міжнародному рівні, погодилися вживати на національному рівні конфіскаційних, слідчих та преліминарних заходів проти дії економічних загрозам [10]; Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму, в якій задекларовано, що держави-члени забезпечують заборону відмивання коштів та фінансування тероризму [11];

По-третє, варто звернути увагу на загальноєвропейське кримінальне законодавство як основа гармонізації національного кримінального законодавства держав континентальної Європи.

Як зазначає М. І. Хавронюк, гармонізація кримінального законодавства країн ЄС, означає приведення його у відповідність до європейських стандартів на підставі положень створеного у межах Ради Європи та ЄС загальноєвропейського кримінального законодавства, що є об'єктивно необхідною для підвищення ефективності боротьби з міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру [12], у той же час і злочинності у сфері економіки.

Головні нормативно-правові акти ЄС у сфері кримінального права дещо відрізняються за своїм змістом від тих, які видала Рада Європи [12; 13], зокрема вони можуть містити: закріплення кримінального протиправного діяння на усій території ЄС; види і розміри пока-

рань; перелік тяжких та особливо тяжких обставин; відповідальність юридичних осіб [12; 14, с. 826–827]. Таким чином, у загальному європейське кримінальне право – це не просто концепція, а перш за все процес розвитку європейського кримінального права [15, с. 295].

Сьогодні нормами ЄС щодо матеріального кримінального права відносно економічних злочинів є: Директива 2013/40/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 серпня 2013 року про атаки на інформаційні системи та заміна Рамкового рішення Ради 2005/222/ІНА22 (Директива про кіберзлочинність); Директива 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію знарядь і доходів від злочинів у Європейському Союзі; Директива 2014/57/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року про кримінальні санкції за зловживання ринком (Директива про зловживання ринком); Директива 2014/62/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 р. про захист євро та інших валют від підробки за допомогою кримінального права та замінює Рамкове рішення Ради 2000/383/ІНА; Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2017 про боротьбу з шахрайством у фінансових інтересах Союзу за допомогою кримінального права; Директива (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму; Директива (ЄС) 2018/1673 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2018 року про боротьбу з відмиванням грошей за допомогою кримінального права; Регламент (ЄС) 2018/1805 Європейського Парламенту та Ради від 14 листопада 2018 року про взаємне визнання постанов про заморожування та постанов про конфіскацію; Директива (ЄС) 2019/713 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про боротьбу з шахрайством і підробкою безготівкових платіжних засобів і замінює Рамкове рішення Ради 2001/413 / ЮВС.

По-четверте, рішення Суду Європейських співтовариств та Суду І інстанції. В Іспанії офіційно визнається правотворча роль судової практики, що заснована на низці рішень Верховного суду Іспанії: вона формує так звану загальну правову доктрину (doktrina legal). Її порушення, згідно з законом, є однією з найважливіших підстав для оскарження судових рішень до Верховного суду. В Італії при вирішенні конкретної справи суди враховують те тлумачення застосовуваних ними норм, що є традиційним для судової практики. Крім того, з огляду на повноваження Верховного Касаційного суду по скасуванню помилкових рішень як нижчестоящих судів, так і своїх власних, суди на практиці визнають за правоположеннями, що містяться в рішеннях цього Суду у конкретних справах нормативну силу і значення джерела кримінального права. Для цього необхідною є єдина умова – такі правоположення повинні впливати не з одиничних рішень Касаційного суду, а відбивати певну стійку лінію судової практики, тобто підтверджуватися низкою ідентичних рішень [16].

Таким чином, характерними структурними частинами такої кримінологічної системи є:

інституційна: а) елементами запобігання злочинності у сфері економіки є не тільки такі суб'єкти як держави, а й міждержавні організації – Європейські Співтовариства; б) кримінологічна правосуб'єктність держав-учасниць є більш вузькою, ніж учасниць інших міждержавних організацій; міжнародною правосуб'єктністю запобігання наділені і Європейські правоохоронні структури;

функційна: а) здійснення Європарламентом правотворчої діяльності; б) здійснення функцій судочинства Судом Європейських Співтовариств аналогічних до здійснення функцій конституційними та вищими судовими органами загальної юрисдикції держав-учасниць; б) наявність орга-

нів і підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю в кожній державі-члені ЄС;

нормативна: а) базисом кримінологічного діяльності ЄС є правові норми, які об'єктивуються як у джерелах права Співтовариств, так і ЄС в цілому, та незважаючи на гетерогенність ЄС, мають об'єднуючий характер для досягнення кримінологічних цілей; б) багатоманітність форм права та значна уніфікація і кримінологічному регулюванні; в) головними напрямками правового забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи є: рішення Конгресів ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя; загальноєвропейське кримінальне законодавство як основа гармонізації національного кримінального законодавства держав континентальної Європи; рішення Суду Європейських співтовариств та Суду Інстанцій.

Все це дає підставу для визначення правової системи ЄС щодо запобігання злочинності у сфері економіки як цілісної структурно впорядкованої кримінологічної системи за допомогою норм і принципів міжнародного права, права ЄС та інших правових засобів стійкої взаємодії суб'єктів щодо запобігання, виявлення та припинення злочинів у сфері економіки й забезпечення правопорядку.

Правовими гарантіями економічної безпеки країн ЄС є стабільне правове регулювання відносин у всіх галузях економіки, регулювання ринкових відносин, а також запобігання економічним і фінансовим кризам, мінімізація тіньової економіки, зменшення шахрайства та підвищення конкурентоспроможності продукції. Кримінологічна політика економічної безпеки має забезпечувати стабільне функціонування всіх її складових. Крім того, така діяльність спрямована на забезпечення економічної безпеки країн ЄС.

1. Завдяки створенню зони вільного переміщення людей, товарів, послуг і капіталів, ЄС вдалося покращити як економічний, так і соціальний клімат, водночас це сприяло створенню зони без кордонів та вільних дій злочинців. Щоб вирішити цю нову проблему, необхідно було перетворити зону вільного переміщення в зону свободи, безпеки та справедливості. На виконання цього завдання був підписаний Маастрихтський договір (1992 р.) та Дого-

вір про заснування Європейської Спільноти (2005 р.), завдання яких спрямовані на запровадження спільного ринку, економічного та валютного союзів, єдиної внутрішньої політики спрямованої на запобігання економічної злочинності шляхом поширення збалансованого і стабільного розвитку економічної діяльності з достатнім рівнем зайнятості й соціального захисту, статевої рівності, стабільного та безінфляційного зростання економіки, високим рівнем конкурентоспроможності й конвергенції економічних показників, захисту й поліпшення стану економічних показників, підвищення рівня та якості життя.

2. Пріоритетними напрямками ЄС у запобіганні злочинності у сфері економіки, що відповідають тим кримінальним правопорушенням, які статистично впливають на європейське економічне та соціальне середовище є: запобігання шахрайству, яке спрямоване на фінансові потоки Європейських Співтовариств – здійснюється шляхом протидії шахрайським використанням європейських фондів, зокрема податковому. Саме в цій сфері європейська кримінологічна діяльність є найбільш суттєвою, удосконалюючи повноваження контролю над національними та європейськими установами; запобігання контрафактній продукції, піратству, корупції фінансово підтримується уповноваженими органами ЄС, тоді як запобігання відмиванню грошей передбачає створення національних структур, відповідальних за обмін інформацією та передовим досвідом між правоохоронними органами. Запобігання організованій економічній злочинності характеризується ідентифікацією, відстеженням, замороженням, вилученням та конфіскацією засобів злочинної діяльності та доходів від неї, а також ґрунтується на взаємодії органів державної влади.

3. З урахуванням міжнародних стандартів боротьби зі злочинністю у сфері економіки органи ЄС ухвалили низку законодавчих актів, спрямованих на запобігання корупції в приватному секторі економіки, відмиванню грошей, незаконної інсайдерською діяльності та шахрайств, поставивши знак рівності між фінансовою й економічною злочинністю. Вказані нормативи знаходять також своє втілення і в окремих міжнародних стандартах, розроблених Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO).

ЛІТЕРАТУРА

1. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис... докт. Юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2004.
2. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 228 с.
3. Муравйов В. Засоби впливу права Європейського Союзу на внутрішні правопорядки третіх країн. *Міжнародне право*. 2002. № 6. С. 74-76.
4. Луць Л. Правова система ЄС: міжнародно-правові та загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2002. Вип. 9. С. 96-103.
5. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв. О. В. Неклеса. Дніпро, ДДУВС, 2019. 312 с.
6. Конвенції про боротьбу зі злочинністю, URL: https://leksika.com.ua/15401023/legal/konventsii_pro_borotbu_zi_zlochinnistyu.
7. Recommendation No. r (96) 8 of the Committee of Ministers to Member States On crime policy in Europe in a time of change 05.09.1996. URL: <https://rm.coe.int/16804f836b>
8. Сазонов В. В. Міжнародне співробітництво у сфері кримінологічного забезпечення економічної безпеки України. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 1. С. 125-135.
9. Сазонов В. В. Забезпечення економічної безпеки України: кримінологічний аналіз: монографія. Харків: Панов, 2020. 376 с.
10. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародна конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029
11. Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму: міжнародний документ. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_774/sp:max15
12. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
13. Романюк Б. В. Світовий досвід створення та функціонування інституцій з попередження та боротьби з корупцією. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 22. С. 3-12
14. Вишняков О. К. Право Європейського союзу: підручник. Київ : Фенікс, 2021. 883 с.
15. Albrecht P.A. and Braum S. Deficiencies in the Development of European Criminal Law. *European Law Journal*. 2009. № 5. P. 293-297
16. Волощук О. Т., Чепель О. Д., Чебан В. І. Кримінальне право зарубіжних країн: посібник. Київ : Право, 2013. 200 с.
17. Brown S. E., Esbensen F.-A., Geis G. Criminology: Explaining Crime and Its Context. 7 edition. New Providence : Matthew Bender & Company, 2010. 650 p.